

BUITELANDSE VLAGVERTOONBESOEKE AAN SUID-AFRIKAANSE HAWENS (1): VANAF DIE V.O.C.-TYDVAK TOT 1961

André Wessels¹

Summary

Through the ages naval contact between countries has led to the strengthening of diplomatic - and often also other - relations. When a littoral state receives no, or very few, naval visitors, it could be a reflection of that country's relative unimportance internationally and/or of the fact that, for whatever reason(s), the country has been isolated internationally. On the other hand, regular flag-showing visits by foreign warships (the so-called "grey diplomats") can be indicative of a country's important strategic position, and/or of the fact that it is an important role-player, either regionally or even internationally. Since 1652, when Europeans first established a refreshment station at the Cape, warships of many nations have visited this part of the world, and in due course also the other harbours that were created in what is today the Republic of South Africa. It is the purpose of this study (that will be published in three parts) to review overseas flag-showing visits to South African ports. In the first article a brief summary will be supplied of the events in the era stretching from 1652 to 1910; a little more detail will be supplied with regard to the period 1910 to 1945; and the emphasis will be placed on the post-World War II era (until 1961). In the articles that will follow, the flag-showing visits that took place in the periods 1961 to 1994 and 1994 to 2004 will be analysed.

---

1. INLEIDING

Deur die eeue heen was vlootkontak tussen lande wat aan die see grens, nog altyd van besondere belang. Wanneer 'n land oorlogskepe op 'n vriendskaplike besoek na 'n ander land stuur om die landsvlag daar te gaan vertoon, geskied dit in die gees van vriendskap, goedgesindheid en respek - boodskappe wat deur maritieme moondhede begryp word. Deur middel van sodanige vlagvertoonvaarte kan bestaande vriendskaplike betrekkinge uitgebou en versterk word, of kan nuwe bande van vriendskap en welwillendheid gesmee word. Oorlogskepe wat op vlagvertoonvaarte uitgestuur word, vervul 'n belangrike diplomatieke rol en dus word tereg na hierdie skepe as 'n land se "grys diplomate" verwys. Soms word vlagvertoonvaarte wel onderneem om mag te projekteer en/of gesag/respek af te dwing. Naas diplomatieke implikasies, kan 'n vlagvertoonvaart ook tot die aanknoop of

---

¹ Departement Geskiedenis, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein. E-posadres: wesselsa.hum@mail.uovs.ac.za

uitbou van militêre, ekonomiese en ander betrekkinge aanleiding gee. Die ware vlagvertoonbesoek is 'n pasklaarvaart, maar in die praktyk kan enige besoek deur 'n oorlogskip (of ondersteuningsvaartuig) vir vlagvertoondoeleindes gebruik word - selfs al is die primêre doel van die besoek bloot om byvoorbeeld brandstof en/of voorrade in te skeep.

Wanneer 'n land wat aan die see grens geen, of baie min, vlagvertoonbesoekers ontvang, kan dit 'n aanduiding wees dat dié land internasionaal nie hoog geag word nie, of dalk weens een of ander rede (byvoorbeeld 'n rassebeleid wat uit pas is met internasionaal-aanvaarde standaarde) internasionaal geïsoleerd staan. Daarenteen kan die gereelde besoeke deur "grys diplomate" aan 'n land se hawens 'n aanduiding wees dat dié land strategies geleë is (byvoorbeeld langs 'n belangrike seeroete) en/of dat die land 'n belangrike streeks- of selfs internasionale rolspeler is.

Sedert die 17de eeu het baie oorlogskepe Suid-Afrika (in die geografiese sin van die woord) besoek en vanaf 1922 besoek Suid-Afrikaanse vlootvaartuie ook van tyd tot tyd ander lande. Die geskiedenis van vlagvertoonvaarte wat in die jare 1922 tot 2002 deur Suid-Afrikaanse oorlogskepe onderneem is, is reeds nagevors en twee artikels in dié verband is tot dusver daarvoor gepubliseer.² In hierdie studie (wat in drie dele gepubliseer word), gaan nou na die ander kant van vlootkontak tussen Suid-Afrika en ander lande gekyk word, met ander woorde na buitelandse vlagvertoonvaarte na Suid-Afrika.

Uitgaande van die standpunt dat wedersydse vlagvertoonbesoeke deel van normale diplomatieke betrekkinge tussen seevarende moondhede is, gaan in hierdie studie onder meer aan die volgende sake aandag geskenk word: Watter fases in die geskiedenis van vlootkontak met Suid-Afrika kan geïdentifiseer word? Watter invloed het wêreldgebeure op sodanige kontak met Suid-Afrika gehad? In hoeverre was die frekwensie van vlootbesoeke aan Suid-Afrika 'n weerspieëling van die land se buitelandse verhoudinge en status? Kan die toename in vlagvertoonbesoeke vanaf 1994 volgehou word?

Tot en met die begin van die negentiende eeu was die meeste handelsvaartuie ook bewapen; anders gestel, skepe was feitlik almal bewapen, maar sommige is hoofsaaklik vir die vervoer van vrag gebruik terwyl baie "oorlogskepe" soms (of gereeld) ook vir die vervoer van goedere ingespan is. Hierdie skepe was, in verhouding tot die skepe wat sedert die tweede helfte van die negentiende eeu

---

² Kyk A Wessels, "South Africa's grey diplomats: visits by South African warships to foreign countries 1946-1996", *Scientiae Militaria* 27, 1997, pp. 67-105 en A Wessels, "Onwaarskynlike ambassadeurs: vlagvertoonvaarte deur Suid-Afrikaanse oorlogskepe, 1922-2002", *Joernaal vir Eietydse Geskiedenis* 27(3), pp. 54-81.

gebou is, baie klein, maar het groot bemannings gehad - want baie hande is benodig om die seile te hanteer en die kanonne te beman. Lord Nelson se vlagskip, HMS **Victory** (in diens gestel in 1778 en aan aktiewe diens onttrek in 1812), was op sy dag een van die grootste en gedugste skepe ter wêreld, met ten minste 100 kanonne aan boord, maar was slegs sowat 70 m lank; met ander woorde nie veel langer as die Suid-Afrikaanse Vloot se aanvalsvaartuie nie! Die skip het egter 'n bemanning van ongeveer 850 gehad.³

Ten einde voedsel en water en ander vloeistof aan die skeepsbemannings te voorsien, moes die seilskepe van weleer van tyd tot tyd hawens besoek, of iewers in 'n baai of langs die kus anker gooi ten einde die nodige voedsel en vloeistof te bekom. In 1652 het die Vereenigde Oost-Indiesche Compagnie (VOC) met die oog hierop, 'n halfwegstasie (verversingspos) aan die Kaap ingerig. Die meeste skepe wat in die loop van die 17de en 18de eeue hierdie VOC-halfwegstasie besoek het, het dit dan inderdaad gedoen om voedsel en vloeistowwe vir hul bemannings te bekom. Met die verloop van tyd is ook produkte ingeskep wat in Europa of in die Ooste verkoop sou word, en die Kaapstadse hawe is vandag steeds een van Suid-Afrika se belangrikste in- en uitvoerhawens. Mettertyd is ook ander hawens in Suid-Afrika ontwikkel. Al hierdie hawens is benewens in- en uitvoerhawens ook "verversingsposte", want wanneer 'n besoekende skip 'n hawe aandoen, word gewoonlik ook voedsel en vloeistof vir menslike gebruik aan boord geneem, hoewel die inskep van steenkool en later olie (soos wat stoomskepe seilskepe vervang het) 'n ander belangrike rede geword het waarom skepe by hawens aandoen.

Die besoek wat deur enige skip aan enige hawe - vir watter doel ook al - gebring word, kan as 'n vlagvertoonbesoek beskou word. Die primêre rede waarom handelsvaartuie hawens besoek, is egter die in- en/of uitvoer van produkte, terwyl passasierskepe en vistreilers ook hawens primêr om ekonomiese redes besoek. Ware vlagvertoonvaarte en -besoeke word dus tradisioneel met oorlogskepe geassosieer en vir die doeleindes van hierdie studie word dus ook op die besoeke wat deur buitelandse oorlogskepe (insluitende duikbote, asook skepe wat aan ministeries en verdediging behoort) aan Suid-Afrika gebring is, gekonsentreer. Let daarop dat wat die periode tot en met 1910 betref, daar nog nie 'n Suid-Afrika in die staatkundige sin van die woord bestaan het nie, maar eers net 'n Kaapkolonie en later ook ander kolonies of state (waarvan egter slegs Natal, as synde 'n gebied met 'n kuslyn, hier van belang is), en wanneer die term "Suid-Afrika" dus tot en met 30 Mei 1910 gebruik word, moet dit in die geografiese sin van die woord begryp word.

---

³ André Wessels Private Dokumenteverzameling (Bloemfontein), Portsmouth (lêer): **HMS Victory souvenir guide** (s.l., 1991), pp. 2-3, 10-2, 15; André Wessels Private Dokumenteverzameling (Bloemfontein), **Trafalgar 200** (brosjure, West Moseley, 2005), pp. 35-7.

Vanaf 31 Mei 1910 tot 30 Mei 1961 word met "Suid-Afrika" die Unie van Suid-Afrika bedoel, en vanaf 31 Mei 1961 die Republiek van Suid-Afrika (RSA).

Uit die voorgaande is dit duidelik dat hoewel die meeste van die skepe wat die Kaap vanaf 1652 besoek het, gewapen was, hulle nie noodwendig volwaardige oorlogskepe was nie en die primêre doel van hul besoeke ook nie was om hul lande se vlae aan die Kaap te kom vertoon nie. Die Kaap was bowendien ook nie 'n onafhanklike land nie (dit was dit eers vanaf 1910 as deel van die Unie van Suid-Afrika). Vir die periode 1652 tot 1910 sal dus slegs enkele voorbeelde van besoekende oorlogskepe verskaf word, bloot om 'n aanduiding te gee van watter lande se oorlogskepe wel deur die eeue heen Suid-Afrika besoek het.

Aangesien dit die doel van hierdie studie is om veral die meer eietydse situasie (dit wil sê die tydperk sedert 1945) te belig, sal daar ook wat betref die periode 1910 tot 1945 slegs enkele voorbeelde verskaf word. Vir die tydperk vanaf die einde van die Tweede Wêreldoorlog tot 30 Mei 1961, sal meer besonderhede verskaf word, ten einde onder meer aan te dui hoe belangrik die Kaapse seeroete binne die konteks van die Koue Oorlog was en dat Suid-Afrika - nieëntoestaan die beleid van apartheid wat sedert 1948 geïmplementeer is - steeds as 'n gewaardeerde lid van die Westerse gemeenskap beskou is en in die praktyk deel was van die Weste se verdedigingsnetwerk teen Sowjet-uitbreiding. Vir die periodes vanaf 31 Mei 1961 tot 26 April 1994 (die vooraand van die RSA se eerste volwaardige demokratiese verkiesing) - wat in deel 2 van die studie hanteer word - en 27 April 1994 tot 27 April 2004 (die eerste tien jaar van ware demokrasie in die RSA) - wat in deel 3 van die studie aan die beurt kom - sal so volledig as moontlik inligting verskaf word oor al die buitelandse oorlogskepe wat by Suid-Afrikaanse hawens aangedoen het. Daar word egter nie beweer dat elke enkele besoek noodwendig geïdentifiseer kon word nie. Vir die doeleindes van hierdie studie is die fynere besonderhede in verband met die besoeke nie van belang nie - ruimtebeperkings laat in elk geval ook nie toe dat veel meer besonderhede verskaf word nie. Hoewel moeite gedoen is om skeepsname en die presiese datums van besoeke vas te stel, was dit nie altyd moontlik om dit na aanleiding van die geraadpleegde bronne te doen nie.⁴

---

⁴ Indien die leser van enige addisionele vlagvertoonbesoeke aan Suid-Afrikaanse hawens bewus is, sal die outeur dit hoog op prys stel indien sodanige inligting aan hom verskaf sal word, soos ook enige addisionele inligting omtrent ontbrekende skeepsname en besoekdatums. Dit was nie moontlik om volledige rekords van besoekende skepe op te spoor nie. Hierdie studie is gevolglik hoofsaaklik gebaseer op 'n verskeidenheid sekondêre bronne; hoofsaaklik koerantberigte en tydskrif-artikels waarin daar verwysings na besoekende skepe is.

2. BUITELANDSE BESOEKERS TYDENS DIE NEDERLANDSE EN BRITSE BEWINDSJARE, 1652-1910

In Desember 1666 en Januarie 1667, toe Cornelis van Quaelbergen kommandeur aan die Kaap was, het 'n Franse vloottaakmag van tien skepe Tafelbaai besoek. Die taakmagbevelvoerder was Urbain Souchu de Rennefort. Onder die skepe was die **Saint Jean** en die **Saumaque**.⁵ In daardie stadium was Nederland en Engeland in die tweede sogenaamde Anglo-Nederlandse Oorlog (1665-7) gewikkel en deur 'n vloottaakmag na die Kaap te stuur het die Franse dus aan die Nederlanders bewys dat hulle hul goedgesind was, maar tegelykertyd ook Franse belange in die Suid-Atlantiese en Indiese Oseaan wou beveilig. Van die Franse pogings om Saldanha-baai te beset, het uiteindelik niks gekom nie. Aan die einde van Maart tot begin van April 1685, toe Simon van der Stel kommandeur aan die Kaap was, het die Britse fregat HMS **Phenix** (Phoenix; 42 kanonne), onder bevel van kapt. John Tyrrell, Tafelbaai besoek,⁶ want sedert 1674 was daar vrede tussen Nederland en Engeland. Ander vaartuie van die Royal Navy (RN) wat die Kaap besoek het, was byvoorbeeld HMS **Scarbarrow** (Scarborough; 'n fregat met 32 kanonne) en HMS **Severn** (ook 'n fregat, met 44 kanonne) wat Tafelbaai 16-29 Augustus 1703 aangedoen het, onderweg na Madagaskar, waar hulle patrollievaarte teen seerowers sou onderneem. Onderweg terug na Engeland is weer by die Kaap aangedoen (9-17 Mei 1705).⁷

In die loop van die agtiende eeu was Nederland weer eens in verskeie oorloë betrokke, soms saam met of teen Brittanje, saam met of teen Frankryk, en dies meer, afhange van hoe die wisselende bondgenootskappe in Europa saamgestel was. Kyk in hierdie verband byvoorbeeld na die Spaanse Opvolgingsoorlog (1701-14), Oostenrykse Opvolgingsoorlog (1740-8) en Sewejarige Oorlog (1756-63) - konflikte wat almal in 'n mindere of meerdere mate 'n invloed op die Kaap uitgeoefen het en bepaal het watter buitelandse oorlogskepe daar aangedoen het en watter nie. Vanaf 1803 tot 1815 het die Napoleontiese oorloë - wat primêr uit 'n hele reeks veldtogte op die Europese Vasteland bestaan het - die wêreldorde van destyds aangeskakel. Hoewel die veldtogte hoofsaaklik op land gevoer is, is skepe gebruik om soldate te vervoer (byvoorbeeld toe Napoleon Egipte binnegeval het), en is vloottaakmagte gebruik om opponente se kolonies aan te val (byvoorbeeld in die Wes-

⁵ R Raven-Hart, "The French at Saldanha Bay, 1666", *Quarterly Bulletin of the South African Library / Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek* 21(1), September 1966, pp. 26-30.

⁶ VS Forbes, "Some visits of English ships to the Cape, 1679-1703", *Quarterly Bulletin of the South African Library / Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek* 7(2), Desember 1952, pp. 44-6; JJ Colledge, *Ships of the Royal Navy: the complete record of all fighting ships of the Royal Navy from the fifteenth century to the present* (Londen, 1987), p. 264.

⁷ Forbes, pp. 46-7; Colledge, pp. 308, 314. Hoewel Forbes beweer dat beide skepe weer in 1705 by die Kaap aangedoen het, was dit blykbaar net die **Scarbarrow**, want die **Severn** het reeds op 21 Desember 1704 op een van die Engelse Kanaaleilande gestrand. Colledge, p. 314.

Indiese Eilande). Brittanje en Frankryk (laasgenoemde soms deur Spanje ondersteun) het in talle groot seeslae gebots (byvoorbeeld te Trafalgar op 21 Oktober 1805).⁸

Hierdie oorloë het weer eens die belangrikheid van die Kaapse seeroete beklemtoon. In 1795 het Brittanje die Kaap beset en tot in 1803 in beheer gebly. Daarna was die Kaap tot 1806 onder die (Nederlandse) Bataafse bewind, toe Brittanje die gebied weer eens om strategiese redes militêr beset het. Tydens die eerste Britse besetting van die Kaap het 'n Deense oorlogskip Tafelbaai in 1799 besoek. Die volgende keer dat 'n Deense vlootvaartuig Suid-Afrika sou besoek (en wel tydens wat as die eerste volwaardige Deense vlagvertoonbesoek aan die land beskou kan word) was in 1994, dit wil sê bykans twee eeue later⁹ (kyk ook deel 3 van hierdie studie). Aangesien die Kaapkolonie in die jare 1795-1803 en 1803-1910 onder Britse beheer was, soos ook Natal in die periode 1843-1910,¹⁰ was daar in hierdie jare enersyds 'n aantal Britse oorlogskepe wat in Simonstad gestasioneer was, en andersyds het 'n groot aantal Britse oorlogskepe van toe af van tyd tot tyd by Kaapse en Natalse hawens aangedoen. Dit was dus nie vlagvertoonbesoeke in die tradisionele sin van die woord nie, maar kan wel as plaaslike vlagvertoonvaarte beskou word. Aangesien hierdie studie oor buitelandse vlootbesoeke aan Suid-Afrika handel, word dus nie op hierdie plaaslike besoeke deur Britse oorlogskepe (met ander woorde skepe van die nuwe moederland; die nuwe koloniale heerser) in die jare 1795-1803 en 1806-1910 ingegaan nie. Slegs enkele voorbeelde van sulke besoeke deur RN-skepe sal vermeld word, in gevalle waar dit om een of ander rede uniek of besonder betekenisvol was.

Op 11 Februarie 1817 het die HMS **Emu** die eerste RN-skip geword om die Knysna-baai binne te vaar, maar het op 'n ongekarteerde rots beland en kon nie geberg word nie.¹¹ Op 31 Mei 1836 het die RN se opmetingskip, HMS **Beagle**, in Simonsbaai anker gegooi. (Die vlootbasis se hawegeriewe en droogdok is eers in 1910 voltooi.) Die skip was vanaf Mauritius onderweg terug na Engeland na afloop

⁸ André Wessels Private Dokumentewersameling (Bloemfontein), National Maritime Museum (lêer): **Nelson and Napoléon: exhibition guide** [2005]; S Sandler (red.), **Ground warfare: an international encyclopedia** 2 (Santa Barbara, 2002), pp. 609-13. Vroeër, in 1774, het Nelson die Kaap besoek, toe hy 'n 15-jarige adelbors was (aan boord van die fregat HMS **Seahorse**, wat vanaf 3 Maart 1774 vir sowat drie weke in Tafelbaai voor anker was), en twee jaar later, toe hy steeds 'n adelbors was, het hy 'n maand siek aan boord van HMS **Dolphin** in Simonsbaai deurgebring (21 Mei - 20 Junie 1776). Inligting verskaf deur kapt. Bill Rice, 12 Februarie 2006 (e-pos) en me. C Salter-Jansen, 20 Februarie 2006 (e-pos).

⁹ **Ships Monthly** 29(11), November 1994, p. 24. Volgens **The Natal Mercury**, 6 September 1994, p. 1 het 'n Deense oorlogskip ook in 1950 'n besoek aan Suid-Afrika gebring, maar geen verdere inligting in dié verband kon opgespoor word nie.

¹⁰ Die grense van beide kolonies het in genoemde jare uitgebrei.

¹¹ AE Read, "R.N. ships and the Knysna connection", **Simon's Town Historical Society Bulletin** 23(3), Januarie 2005, pp. 105-6; **Navy News** 22(4), 2003, p. 7; inligting verskaf deur me. M Groenewald, Knysna Museum, 10 Februarie 2006.

van die beroemde vyfjaarlange vaart om die wêreld, waartydens die natuurkundige, geoloog en vader van die teorie van natuurlike seleksie, Charles Darwin, 'n groot aantal diere en plante versamel en van die mees geïsoleerde plekke ter wêreld besoek het. (Darwin het vanaf 31 Mei tot 18 Junie in Kaapstad vertoef, alvorens hy aan boord van die **Beagle** die laaste skof huiswaarts aangepak het.)¹²

Nadat die Voortrekkers hul vanaf 1833 in Natal gevestig het, was Brittanje bevrees dat dié Voortrekkerrepubliek Britse belange in suidelike Afrika kon skaad - veral nadat eers die Verenigde State van Amerika (VSA) se handelsvaartuig, **Levant**, (1841) en daarna die Nederlandse handelsvaartuig, **Brazilië**, (1842) Port Natal (vandag Durban) besoek het. 'n Britse troepemag is oor land na Port Natal gestuur waar hulle die Britse vlag gehys het, maar toe deur die Voortrekkers beleër is (Mei 1842). Die RN fregat HMS **Southampton** (60 kanonne) en die gehuurde skip **Conch** (met Britse soldate aan boord) is na Port Natal gestuur. Terwyl die fregat die Voortrekkerstellings bestook het, het die soldate aan land gegaan en is die Voortrekkers verdryf (Junie 1842).¹³ Sedertdien was Port Natal weer 'n Brits-beheerde gebied wat met verloop van tyd weer eens deur buitelandse grys diplomate besoek is.

In 1853 het drie Russiese oorlogskepe Simonstad besoek. Die fregat, **Palláda** (die naam beteken "paleis"), onder bevel van kapt. J Unkovsky, het op 22 Maart 1853 in Simonsbaai aangekom en weer op 24 April vertrek. Die skoener, **St. Vostock** (lt. Korsakoff), het saam met die **Palláda** op 22 Maart 1853 in Simonsbaai aangekom en het op 23 April vertrek, terwyl die **Palláda** die volgende dag vertrek het. Die **Dwina** (kapt. Bassarabezzy) was vanaf 20-30 April 1853 in Simonsbaai voor anker.¹⁴ In daardie stadium was spanning aan't oplaai tussen Brittanje en Rusland, wat sou uitloop op die Krim-oorlog (1853-6). Dit verklaar hoekom geeneen van die Kaapse koerante na die besoeke deur die Russiese oorlogskepe verwys het nie. Terwyl laasgenoemde Russiese skepe in Simonsbaai was, het die Sweedse fregat, **Eugénie**, vanaf 9-20 April 1853 in Tafelbaai voor anker gelê. Dié skip, onder bevel van kapt. CA Virgin, is na prinses Eugénie (1830-89) van Swede (die Sweeds-Noorweegse Unie) vernoem, en was op 'n vaart reg rondom die wêreld.¹⁵

¹² PE Westra, "Charles Darwin's visit to the Cape in 1836 and his first publication", **Quarterly Bulletin of the South African Library / Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek** 41(2), Desember 1986, pp. 79-82.

¹³ T Pearson, "African keyport": story of the port of Durban (Rossburgh, 1995), pp. 25-6.

¹⁴ IA Goncharov, "A Russian view of the Cape in 1853" (uit Russies vertaal deur NW Wilson), **Quarterly Bulletin of the South African Library / Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek** 15(2), Desember 1960, pp. 48-76, 15(3), Maart 1961, pp. 83-111 en 15(4), Junie 1961, pp. 134-52.

¹⁵ J en I Rudner, "The Swedish frigate 'Eugenie' at the Cape, 1853", **Quarterly Bulletin of the South African Library / Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek** 48(4), Junie 1994, pp. 153-5. In 1814 het Swede vir Noorweë van Deense beheer oorgeneem. Die Sweeds-

Vanaf ongeveer die middel van die 19de eeu, tot en met die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog in 1914, het 'n oorlogskip van Oostenryk-Hongarye ongeveer elke tien jaar 'n besoek aan die Kaap gebring.¹⁶ So byvoorbeeld het die fregat, **Novara**, Kaapstad in Oktober 1857 tydens 'n wêreldreis besoek.¹⁷ Soms het vlootvaartuie belangrike besoekers na Suid-Afrika gebring, byvoorbeeld toe die skroef-aangedrewe fregat HMS **Euryalus**, met prins Alfred (die tweede seun van koningin Victoria) aan boord, op 23 Julie 1860 in Simonsbaai anker gegooi het (op 'n reis vanaf Engeland na die Middellandse See en toe na die Kaap). Die prins het Kaapstad besoek en op 2 Augustus 1860 aan boord van die **Euryalus** na die Wes-Indiese Eilande (en daarvandaan terug na Engeland) vertrek.¹⁸ 'n Ander noemenswaardige buitelandse besoeker aan Suid-Afrikaanse waters was die CSS **Alabama**, die suidelike state (Confederates) se kaperskip wat tydens die Amerikaanse Burgeroorlog (1861-5) uitgestuur is om die noordelike state (Federalists) se handel wêreldwyd te ontwrig. Teen die tyd dat die skip Saldanhabaai op 28 Julie 1863 binnegevaar het, het sy reeds 55 vyandelike skepe gebuit en/of gesink. Op 5 Augustus 1863 het die **Alabama** die noordelike state se bark, **Sea Bride**, buite Tafelbaai gebuit en in September 1863 vanaf Kaapstad na die Ooste vertrek om haar kaper-operasies voort te sit. In Maart 1864 was die **Alabama** terug in die Kaap, van waar sy na Cherbourg is.¹⁹

Op 11 Januarie 1865 het die Russiese fregat, **Dmitrij Donskoy** (34 kanonne), in Simonsbaai anker gegooi en vir 'n paar weke vertoef. Dié skip, met 673 man aan boord, het in die Europese herfs van 1864 vanaf die Russiese vlootbasis te Kronstadt in die Baltiese See op 'n opleidingsvaart vertrek en via die Kaap Verdiese Eilande en Rio de Janeiro na Simonstad gevaar, om van daar, via St Helena, na Kronstadt terug te keer. (Minder as tien jaar na afloop van die Krim-oorlog was verhoudinge tussen Brittanje en Rusland dus soveel beter dat 'n Russiese oorlogskip 'n vlagvertoonbesoek aan 'n Britse basis gebring het.) Twee van die skip se

---

Noorweegse Unie het tot 1905 bestaan, waarna Noorweë vreedsaam onafhanklik van Swede geword het. J Weibull, **Swedish history outline** (Stockholm, 1998), pp. 81, 104-9.

¹⁶ Die Oostenryk-Hongaarse Ryk het vanaf 1867 tot 1918 bestaan, met hawens soos Trieste (vandag in Italië) en Pula (vandag in Kroasië) in die Adriatiese See. Na afloop van die Eerste Wêreldoorlog is die ryk in verskillende lande opgebreek, terwyl grondgebied ook aan Italië en die nuwe staat Joegoslawië afgestaan is.

¹⁷ Kyk die byskrifte by die skeepsmodel van die **Novara** in die Oostenrykse Leërmuseum, Wenen, asook E Schmidl, "Zur Geschichte der k. (u.) k. Konsularvertretungen im südlichen Afrika bis zum Ersten Weltkrieg", **Mitteilungen des österreichischen Staatsarchives** 38, 1985, p. 226. Vir die groot aantal skepe waaroor die Oostenryk-Hongaarse vloot beskik het, kyk bv. R Greger, **Austro-Hungarian warships of World War I** (Londen, 1976).

¹⁸ N Hughes, "Benjamin Jandrell: amateur Cape shipping artist", **Quarterly Bulletin of the National Library of South Africa** 55(4), Junie 2001, p. 165.

¹⁹ **Standard Encyclopaedia of Southern Africa (SESA)** 1 (Kaapstad, 1970), p. 286. Op 19 Junie 1864 is die skip buite Cherbourg-hawe deur die noordelike state se oorlogsloep, USS **Kearsarge**, gekelder.

bemanningslede (Peter Rashev en ene Petrov) is in die Simonstad-begraafplaas ter ruste gelê.²⁰

Teen die einde van die negentiende eeu was die oorlogswolke besig om oor Suid-Afrika saam te pak, soos wat die stryd tussen Britse imperialisme en Afrikaner-nasionalisme tot 'n punt gedryf is en op 11 Oktober 1899 tot die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog gelei het; 'n stryd wat tot 31 Mei 1902 geduur het, toe die Boererepublieke (Transvaal en die Oranje-Vrystaat) oorgegee het en die hele Suid-Afrika van toe af (tot 1910) onder Britse beheer was. In die lig van die feit dat Brittanje ten minste vanaf die beslissende seeslag van Trafalgar (21 Oktober 1805) oppermagtig ter see was en dié land, veral danksy die RN se rol, teen die einde van die 19de eeu die wêreld se enigste supermoondheid was (en dit tot die Tweede Wêreldoorlog gebly het), het geen Europese of ander moondheid dit gewaag om die Boererepublieke te hulp te snel nie. Enkele gevalle het wel voorgekom waar buitelandse moondhede vlagvertoonvaarte onderneem het ten einde onder meer die boodskap tuis te bring dat hulle na hul eie belange sou omsien. So byvoorbeeld het die Oostenryk-Hongaarse skip **Saida** Durban etlike maande voor die uitbreek van vyandelikhede besoek. (Oostenryk-Hongarye het sedert 1882 'n konsulaat in dié stad gehad.)²¹ Die Nederlandse regering het 'n gepantserde skip (kruiser), die **Friesland**, vanaf die Nederlands Oos-Indies (vandag Indonesië) na suidelike Afrika gestuur, waar die skip vanaf 1899 tot 1900 gebly het en Lourenço Marques (vandag Maputo, Mosambiek; destyds in die kolonie Portugees Oos-Afrika), Durban (in die tweede week van November 1899) en Kaapstad besoek het.²²

In 1904 het die Russies-Japannese Oorlog (wat tot 1905 geduur het) uitgebreek, en is hoofsaaklik in Mantsjoerye in die Ooste op land geveg. Die Russe het egter besluit om hul Baltiese vloot via die suidpunt van Afrika na die Ooste te stuur ten einde hul Stille Oseaan-vloot te versterk en die grondmagte wat te Port Arthur geleë was, te ondersteun. Onderweg na die ooste het die vloot Lüderitzbaai in die destydse Duits-Suidwes-Afrika besoek, maar geeneen van die skepe het by Suid-Afrikaanse hawens aangedoen nie. Kort nadat die skepe in die Ooste aangekom het, is die eskader in die Seestraat van Tsushima deur die Japannese vloot onderskep en totaal verslaan (27-28 Mei 1905): ten minste 34 van die 45 Russiese skepe is gesink, gebuit of het gestrand, terwyl die Japannese net drie klein vaartuie verloor

²⁰ AE Read, "Russians buried in the old burying ground, Seaforth", *Simon's Town Historical Society Bulletin* 20(3), Januarie 1999, p. 20.

²¹ Schmidl, p. 230.

²² JFL de Balbain Verster, **Holland-Zuid-Afrika: een geschiedkundige overzicht van scheepvaart- en handelsbetrekkingen in oude en nieuwe tijden / Holland-South-Africa: an historical account of shipping and commercial relations in old and modern days** (Amsterdam, s.a.), p. 42; J Wassermann en B Kearney (reds.), **A warrior's gateway: Durban and the Anglo-Boer War 1899-1902** (Pretoria, 2002), p. 341.

het.²³ Sowat vyf jaar later, in April 1910, het die Japannese kruiser, **Ikoma**, Kaapstad besoek.²⁴

Intussen was die vier Britse gebiede in Suid-Afrika besig om stadig maar seker nader aan mekaar te beweeg. In hierdie verband het die Nasionale Konvensie wat in 1908-9 in Durban, Kaapstad en Bloemfontein gehou is, 'n belangrike rol gespeel. Ten einde die belangrikheid van genoemde konvensie te benadruk, het die RN sy Tweede Kruiser-eskader, bestaande uit die swaar kruiser, HMS **Good Hope**, en ligte kruisers, HMS **Antrim**, HMS **Devonshire** en HMS **Carnarvon**, in 1908 na Durban op 'n vlagvertoonvaart gestuur, om saam te val met die eerste sessie van die konvensie wat Oktober-November 1905 in dié stad gehou is.²⁵

3. VAN UNIEWORDING TOT DIE EINDE VAN DIE TWEDE WÊRELD-OORLOG, 1910-45

Met Uniewording op 31 Mei 1910 het 'n nuwe era in die geskiedenis van Suid-Afrika aangebreek. Hoewel die land de jure onafhanklik was, het dit tot 1912 oor geen eie weermag beskik nie en 'n klein vlootmag is eers in 1922 tot stand gebring; trouens, tot en met die vyftigerjare was die Unie nog tot 'n groot mate van die RN vir seewaartse verdediging afhanklik. Die RN het ook nog tot 2 April 1957 beheer oor die vlootbasis te Simonstad gehad en 'n eskader Britse oorlogsskepe is tot 1957 daar gestasioneer - daarna slegs nog 'n enkele oorlogskip tot 1967. Talle buitelandse oorlogsskepe het vanaf 1910 steeds die Britse Simonstad-vlootbasis besoek, maar baie van hierdie skepe (en ook talle ander) het by Suid-Afrikaanse hawens aangedoen - die eerste keer dus dat vlagvertoonvaarte na die verenigde nuwe Unie van Suid-Afrika onderneem is. (Vir die doeleindes van hierdie studie word besoeke aan Simonstad ook as besoeke aan Suid-Afrika beskou, al was die skeepsverf nog tot 1957 in Britse hande. Slegs in uitsonderlike gevalle sal daar egter na RN-besoeke verwys word, want meestal het hierdie skepe hul basis te Simonstad besoek, of het skepe wat te Simonstad gestasioneer is, ander hawens in Suid-Afrika besoek.)

Kort na Uniewording het die Nederlandse kusverdedigingskip, **De Zeven Provinciën**, Kaapstad besoek. Die skeepskaptein is deur die Suid-Afrikaanse eerste minister, genl. Louis Botha, by sy ampswoning, Grootte Schuur, onthaal en 'n

²³ G Bruce, **Harbottle's dictionary of battles** (2de uitgawe, Londen, 1979), p. 258. Die Baltiese vloot se vaart en uiteinde was van meet af aan 'n verleentheid vir die Russe. Terwyl hulle om die Kaap gevaar het, het die Russiese bevelvoerder besluit om geskutoefeninge te hou. Meer as 100 rondtes is afgevuur, maar slegs een het iets getref: nie die teiken ('n ou vistreiler) nie, maar wel die torpedojaer wat die vistreiler op sleeptou gehad het! (Die torpedojaer het gesink; dit is nie bekend of daar ongevalle was nie.) "History's turning points", SABC-TV3, 18 Februarie 1996.

²⁴ "Notes and news / Van die redaksie", **Quarterly Bulletin of the South African Library / Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek** 50(3), Maart 1996, p. 128 (foto).

²⁵ Pearson, p. 107.

"Juliana"-boom (ter ere van die Nederlandse kroonprinses) is geplant.²⁶ In 1913 het die nuwe Australiese slagkruiser, HMAS **Australia**, en nuwe ligte kruiser, HMAS **Sydney** (almal in Brittanje gebou), saám hul nooiensvaart onderneem, Kaapstad besoek, 26-29 Augustus 1913 by Simonstad aangedoen, waarna die **Australia** ook Durban besoek het (31 Augustus - 6 September 1913).²⁷ Kort daarna het die nuwe Japannese slagkruiser, **Kongô**, ook Simonstad besoek (22 September - 2 Oktober 1913).²⁸ Minder as 'n jaar later, op 28 Julie 1914, het die Eerste Wêreldoorlog uitbreek, wat vir die volgende vier jaar die einde beteken het van normale vlagvertoonvaarte. Daar word dus nie ingegaan op die besoeke wat Britse en ander oorlogskepe in die loop van die oorlog aan Simonstad en ander hawens in Suid-Afrika gebring het nie.

Nadat die Eerste Wêreldoorlog amptelik op 11 November 1918 geëindig het, het vlagvertoonvaarte weer met verloop van tyd 'n aanvang geneem. So byvoorbeeld het die Special Service Squadron, bestaande uit die slagkruisers HMS **Hood** en HMS **Repulse**, en die kruisers HMS **Danea**, HMS **Dauntless**, HMS **Delhi**, HMS **Dragon** en HMS **Dunedin**, die Kaap oor Kersfees 1923 besoek (sommige skepe na Kaapstad en/of Simonstad).²⁹ Op 28 Oktober 1933 was die Britse swaar kruiser, HMS **Dorsetshire** (in daardie stadium die vlagskip van die RN se Africa Station, met Simonstad as basis), die eerste skip om by die nuwe (hoewel nog nie heeltemal voltooi) Charl Malan-kaai in Port Elizabeth vas te meer.³⁰ In 1934-5 het die Nederlandse duikboot, **K18**, kloksgewys om die aarde gevaar en onderweg onder meer by Simonstad, Kaapstad (ongeveer 8 April en weer ongeveer 14-23 April 1935) en Durban (2-14 Mei) aangedoen. Dit was die eerste keer dat 'n duikboot Suid-Afrika besoek het en in Simonstad het dié duikboot ook 'n ruk in die droogdok deurgebring (9-13 April 1935).³¹ 'n Aantal Duitse vlootvaartuie het ook Suid-Afrikaanse hawens besoek. Die opnameskip, **Meteor**, was 15-27 Julie 1925, 27 Oktober - 11 November 1925 en 10 Maart - 21 April 1926 in Kaapstad.³² In 1930 het die Duitse ligte kruiser, **Karlsruhe**, Suid-Afrika besoek (Durban, 17-22 Augustus en Kaapstad, 25 Augustus - 1 September 1930), en weer in 1935 (Durban, 6-12 Desember).³³ Die Duitse ligte kruiser, **Emden**, het Suid-Afrika by

²⁶ De Balbain Verster, p. 44.

²⁷ B Rice, **The Royal Navy in South Africa 1900-2000** (Liskeard, 2001), pp. 3, 29; **The Natal Advertiser**, 1 September 1913, p. 3 en 6 September 1913, p. 3.

²⁸ AE Read, "Japanese ships at Simon's Town", **Simon's Town Historical Society Bulletin** 23(4), Julie 2005, p. 150.

²⁹ Inligting verskaf deur kapt. Bill Rice, 20 Februarie 2006 (telefonies).

³⁰ S van Soelen (samesteller), **S.A.S. Donkin: the Navy & Port Elizabeth with reminiscences of some who served in her** (Port Elizabeth, 1944), pp. 30-1.

³¹ Kyk die byskrifte by die skeepsmodel van die **K18** in die Skeepsvaartmuseum, Amsterdam; inligting verskaf deur kapt. Bill Rice, 3 Desember 2005 (telefonies).

³² Inligting verskaf deur mnr. Reinhard Hoheisel-Huxmann, 21 Februarie 2006 (e-pos).

³³ B Ingpen en R Pabst, **Maritime South Africa: a pictorial history** (Londen, 1985), p. 62; inligting verskaf deur mnr. Reinhard Hoheisel-Huxmann, 21 Februarie 2006 (e-pos).

drie geleenthede besoek: in 1927 (Kaapstad, 12-18 Januarie), in 1931 (Durban, 1-3 September en Oos-Londen, 4-15 September) en in 1935 (Kaapstad, 22 Desember - 2 Januarie, en Oos-Londen, 4-11 Januarie).³⁴ In 1938 het die ou Duitse slagskip **Schleswig-Holstein**, (gebou 1905-08) Kaapstad (4-12 Januarie) en Port Elizabeth (15-24 Januarie) tydens 'n opleidingsvaart besoek.³⁵ (In 1974 het die Duitse opleidingskip **Deutschland** Suid-Afrika vlugtig nie-amptelik besoek, maar die eerste amptelike Duitse vlagvertoonbesoek aan Suid-Afrika het eers 58 jaar ná die **Schleswig-Holstein** se 1938-besoek plaasgevind, toe die nuwe fregat, **Schleswig-Holstein**, en nog drie skepe die RSA besoek het - kyk deel 3 van hierdie studie vir meer besonderhede.)

Kort voor die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog op 1 September 1939 het 'n aantal buitelandse vlootvaartuie (van lande wat kort daarna teen mekaar sou veg) Kaapstad besoek, byvoorbeeld die Amerikaanse kruiser USS **Boise**. Twee van die skip se Curtiss SOC-3 Seagull seevliegtuie het oor Kaapstad gevlieg - die eerste keer dat Amerikaanse militêre vliegtuie oor Suid-Afrikaanse gebied gevlieg het.³⁶ Verder was daar die besoek deur twee Italiaanse duikbote, insluitende die **Enrico Toti**,³⁷ en einde Augustus 1939 het die ligte Franse kruiser, **Primauguet**, in Kaapstad vasgemaak, vanaf die Verre Ooste onderweg terug na Frankryk. Toe die nuus van die Duitse inval in Pole op 1 September bekend geword het, het dié kruiser dieselfde dag nog huiswaarts vertrek.³⁸ Tydens die Tweede Wêreldoorlog was daar uiteraard geen tradisionele vlagvertoonbesoeke aan Suid-Afrika nie, hoewel 'n groot aantal buitelandse skepe, insluitende oorlogskepe, Suid-Afrikaanse hawens besoek het om voorrade en brandstof in te skeep, herstelwerk te ondergaan en/of bemanningslede (en/of troepe wat vervoer is) 'n ruskans te bied. Ongeveer 19 000 skepe (insluitende bykans 1 000 oorlogskepe) het Kaapstad in die loop van die Tweede Wêreldoorlog besoek, terwyl ongeveer 2 000 skepe (insluitende bykans 1 000 oorlogskepe) by Durban aangedoen het.³⁹

³⁴ **Die Burger**, 28 Oktober 1958, p. 2; inligting verskaf deur mnr. Reinhard Hoheisel-Huxmann, 21 Februarie 2006 (e-pos); **Salut** 3(12), Desember 1996, p. 25; **The Mercury**, 8 Oktober 1996, p. 3. Die skip se bevelvoerder tydens die 1935-besoek was Fregattenkapitän Karl Dönitz, opperbevelhebber van die (Nazi-)Duitse vloot, 1943-45. Op 30 April 1945 het hy vir Adolf Hitler as Duitse Führer opgevolg en in dié hoedanigheid kort daarna oorgegee.

³⁵ G Young, **Salt in my blood** (Kommetjie, 1975), pp. 90-3; inligting verskaf deur mnr. Reinhard Hoheisel-Huxmann, 21 Februarie 2006 (e-pos). **South African Shipping News and Fishing Industry Report** 51(6), November-Desember 1996, p. 6 vermeld verkeerdelik dat die besoek in 1936 plaasgevind het. Op 1 September 1939 het die **Schleswig-Holstein** by die Westerplatte in Danzig (vandag Gdansk) die eerste skote van die Tweede Wêreldoorlog gevuur.

³⁶ **Wings over Africa**, September 1982, p. 10. Die **Boise** het aan die Tweede Wêreldoorlog deelgeneem en is in 1951 saam met 'n susterskip, USS **Phoenix**, aan Argentinië verkoop en onderskeidelik tot **Nueve de Julio** en **General Belgrano** herdoop. RVB Blackman, **The world's warships** (2de uitgawe, Londen, 1960), p. 104. Die **General Belgrano** is op 2 Mei 1982, tydens die Falkland-oorlog, deur 'n Britse duikboot gekelder, met die verlies van ten minste 321 lewens.

³⁷ G Young, **Ships that pass** (Kommetjie, 1976), pp. 69-70.

³⁸ **Ibid.**, p. 137.

³⁹ LCF Turner, et al., **War in the southern oceans 1939-1945** (Kaapstad, 1961), p. 259.

Onwelkome gaste (en alles behalwe grys diplomate) in Suid-Afrikaanse gebiedswaters tydens die oorlog was talle Duitse en enkele Italiaanse en Japannese duikbote, asook 'n aantal Duitse kaperskepe - insluitende die "pocket-battleship" **Admiral Graf Spee** wat gesamentlik 134 Geallieerde skepe binne 1 000 seemyl (1 852 km) van die Suid-Afrikaanse kus gekelder het.⁴⁰

4. OP WEG NA REPUBLIEKWORDING, 1945-61

Nadat Japan op 2 September 1945 formeel oorgegee het, het die Tweede Wêreldoorlog uiteindelik tot 'n einde gekom en sedertdien sou tradisionele vlagvertoonvaarte weer kon plaasvind. Intussen het die Koue Oorlog egter reeds begin en binne die konteks van dié ideologiese stryd het die Kaapse seeroete se strategiese betekenis toegeneem. Dit was in die Weste se belang dat hierdie seeroete - en dus ook die Simonstad-vlootbasis, asook die ander Suid-Afrikaanse hawens - binne die Westerse invloed sfeer bly, en dus wou Westerse moondhede graag goeie militêre en ander betrekkings met die Unie bly handhaaf. Oorlogskepe van talle lande het gevolglik van tyd tot tyd welwillendheidsbesoeke aan Suid-Afrikaanse hawens gebring ten einde militêre en diplomatieke betrekkings te verstewig. Die blanke minderheidsregering in die Unie was ook gretig om betrekkings met die Weste uit te bou ten einde hul posisie te verstewig. Op 26 Mei 1948 het die Herenigde Nasionale Party of Volksparty (gewoonlik bloot na verwys as die Nasionale Party, oftewel die NP) aan bewind gekom en geleidelik hul beleid van apartheid geïmplementeer, iets wat aanvanklik tot geleidelike, maar vanaf die sestigerjare tot toenemende internasionale isolasie (en tot geweldpleging binnelands) aanleiding gegee het. Dit het (soos in deel 2 van die studie aangedui sal word) verreikende gevolge vir die land, en in besonder ook vir die Suid-Afrikaanse Weermag (SAW), ingehou.

In Januarie 1946, toe die Britse vliegdekskip, HMS **Formidable**, Kaapstad besoek het,⁴¹ was al hierdie kwessies egter nog nie werklik ter sake nie. Ander vliegdekskepe het gevolg, byvoorbeeld HMS **Colossos** (arriveer in Kaapstad 17 Januarie 1946, toe na Simonstad om in die droogdok herstelwerk te ondergaan, 20 Januarie - 26 Maart 1946)⁴² en HMS **Indefatigable** (Port Elizabeth en Kaapstad, Februarie 1946).⁴³ Op 20 September 1946 het die Nederlandse vliegdekskip, **Karel Doorman** (voormalige Britse HMS **Nairana** wat vanaf Maart 1946 tot 1948 aan Nederland geleen is), in Simonstad aangekom.⁴⁴ Die volgende jaar het die grootste Britse slagskip van alle tye, HMS **Vanguard**, die Britse koninklike gesin (koning George

⁴⁰ Kyk *ibid.*, *passim*, vir meer besonderhede.

⁴¹ *Navy News/Vlootnuus*, Desember 1982, p. 10.

⁴² Rice, pp. 72, 74.

⁴³ *Ibid.*, p. 77.

⁴⁴ Inligting verskaf deur kapt. Bill Rice, 3 Desember 2003 (telefonies).

VI, sy vrou koningin Elizabeth, en hul dogters prinses Elizabeth - later koningin Elizabeth II - en prinses Margaret) na Suid-Afrika gebring en weer na Brittanje teruggeneem. Die skip het op 17 Februarie 1947 in Kaapstad aangekom. Terwyl die koninklike gesin deur die Unie getoer het, het die **Vanguard** op 7 Maart uit Kaapstad vertrek en in Simonsbaai voor anker gelê tot 10 Maart, toe na Saldanhabaai gevaar is. Vandaar het die slagskip op 24 Maart terug na Simonsbaai vertrek, maar het die baai dieselfde aand verlaat op pad na Mosselbaai (waar 'n paar uur in die baai geanker is), Oos-Londen (waar ook buite die hawe geanker is, 26-27 Maart) en Port Elizabeth (voor anker buite die hawe, 28-31 Maart). Vervolgens is in Durban vasgemeer (1-8 April), waarna weer na Kaapstad gevaar is (aankoms: 11 April). Op 24 April het die koninklike gesin weer aan boord gegaan en is die vaart huiswaarts aangepak.⁴⁵ Dit was die laaste keer dat 'n slagskip Suid-Afrika besoek het.

Vanaf 3-11 Augustus 1947, het die Spaanse seilopleidingskip, **Juan Sebastian de Elcano**, Kaapstad besoek.⁴⁶ Twee jaar later het die Franse opleidingskruiser, **Jeanne d'Arc**, ook 'n besoek aan Kaapstad gebring.⁴⁷ Vanaf 4-7 Julie 1952 het die Britse vliegdekskip, **HMS Campania**, by Simonstad aangedoen, onderweg na die Stille Oseaan om ondersteuning te verleen tydens Britse atoombomtoetse. Die moontlikheid bestaan dat daar 'n Westland Sikorsky S51 Dragonfly-helikopter aan boord van die skip was; indien wel, dan was dit die eerste keer dat 'n helikopter in Suid-Afrika gesien is.⁴⁸ Die volgende jaar het die Kanadese ligte kruiser, **HMCS Quebec**, Kaapstad besoek. Meer as 40 jaar sou verloop alvorens 'n Kanadese oorlogskip weer Suid-Afrika sou besoek, naamlik die **HMCS Halifax** in 1997⁴⁹ - kyk deel 3 vir meer besonderhede.

In 1954 het die Britse vliegdekskip, **HMS Warrior**, Durban, Port Elizabeth en Kaapstad besoek.⁵⁰ Die volgende jaar het die Amerikaanse vliegdekskip, **USS Midway**, Kaapstad aangedoen.⁵¹ Vanaf 1948 (toe die Suid-Afrikaanse Vlootmagte, vanaf 1951 bekend as die Suid-Afrikaanse Vloot (SAV), hul eie basis op Salisbury-eiland in Durban bekom het) het daar feitlik elke jaar vlootmaneuvers plaasgevind waaraan Suid-Afrikaanse, Britse en soms ook Franse en/of Portugese skepe deelgeneem het - bekend as die Durban Exercises (DURBEXs), of die Cape Exercises (CAPEXs), toe die maneuvers langs die Kaapse kus gehou is. Dit was

⁴⁵ "HMS Vanguard in South Africa", <<http://battleshiphmsvanguard2.homestead.com/SouthAfrica~ns4.html>>. Kyk in die algemeen ook The National Archives (Kew), ADM1, lêers 20245, 20587, 20599, 20606, 21058, 21272, 22902, 21268, 19801, 20389, 20593.

⁴⁶ **The Cape Argus**, 4 Augustus 1947, p. 1 en 11 Augustus 1947, p. 7. Kyk ook dié skip se besoeke van 1964, 1971, 1972 en 1996.

⁴⁷ **Navy News/Vlootnuus**, Desember 1982, p. 11.

⁴⁸ Rice, p. 89; inligting deur mnr. Bill Rice verskaf, 3 Desember 2005 (telefonies).

⁴⁹ SA Navy media release, 1 September 1997.

⁵⁰ **The Admiralty News Summary** 99, November 1954, p. 12.

⁵¹ **Navy News/Vlootnuus**, Desember 1982, p. 11; **Die Burger**, 29 Oktober 1958, p. 5.

later bekend as die South African Naval Exercises (SANEXs). Met die sluiting van die Simonstadse Ooreenkoms (30 Junie 1955),⁵² die oordrag van die RN se Simonstad-vlootbasis aan die SAV op 2 April 1957 en die aankoop van vier fregatte, tien kusmynveërs en vyf patrolliebote deur die SAV (1954-64),⁵³ het Suid-Afrika groter onafhanklikheid wat betref seewaartse verdediging bekom, sonder om bande met Brittanje te verbreek. Die RN-skepe wat aan bogenoemde maneuvres deelgeneem het, was aanvanklik gewoonlik van Simonstad afkomstig, en was dus nie buitelandse grys diplomate in die ware sin van die woord nie. Vanaf April 1957, toe dié basis egter aan Suid-Afrika oorhandig is, het die situasie uiteraard verander.

Die Suez-krisis (1956-7) en gevolglike tydelike sluiting van die Suez-kanaal, het tot gevolg gehad dat talle skepe wat andersins nie om die Kaap sou gevaar het nie, wel by Suid-Afrikaanse hawens aangedoen het, byvoorbeeld die VSA se aanvalsvragskip USS **Arneb**, torpedojaerondersteuningsvaartuig USS **Prairie** en brandstof-aanvullingskip USS **Mattaponi**.⁵⁴

Teen die einde van 1957 is CAPEX 57 gehou, waaraan, naas SAV-skepe, ook die RN se fregatte HMS **Lynx**, HMS **Mounts Bay** en HMS **Burghead Bay** deelgeneem het, plus die duikboot HMS **Trenchant**.⁵⁵ In April 1958 het die Britse Antarktiese patrollieskip, HMS **Protector**, Simonstad besoek⁵⁶ en vanaf 30 September tot 3 Oktober 1958 was die Franse doklandingskip **Foudré** (kapt. H Regnault) in Kaapstad, met twee klein vaartuie wat in Diégo Suarez (Madagaskar) aan boord geneem is. Hy was met hulle op pad na Dakar (Senegal).⁵⁷ Later, vanaf 25-27 Oktober 1958, het die VSA se vliegdekskip, USS **Essex** (kapt. TA Christopher) en torpedojaers, USS **C.H. Roan** en USS **Royal Forrest**, Kaapstad besoek, onderweg vanaf die Ooste na die VSA.⁵⁸

Op 31 Oktober 1958 het die Amerikaanse torpedojaer, USS **Bigelow** (met die bevelvoerder van die VSA se South Atlantic Force, skout-adm. Edward C Stephan aan boord), te Kaapstad aangekom en weer op 2 November vertrek.⁵⁹ Teen hierdie tyd het die NP sy politieke posisie in die land 'n geruime tyd reeds gekonsolideer, al het dit steeds nie die steun van die meerderheid blanke kiesers gehad nie; dít sou eers vanaf 1961 die geval wees, hoewel dit die meerderheid setels in die parlement

⁵² A Wessels, "Die Simonstadse Ooreenkoms", **Gister en Vandag** 14, September 1987, pp. 18-21.

⁵³ A du Toit, **South Africa's fighting ships past and present** (Rivonia, 1992), pp. 206-19.

⁵⁴ **Kommando** 8(12), Desember 1957, pp. 22-3.

⁵⁵ **Ibid.**, p. 37.

⁵⁶ Rice, p. 101.

⁵⁷ **Cape Times**, 1 Oktober 1958, p. 1.

⁵⁸ **Die Burger**, 15 Oktober 1958, p. 4 en 27 Oktober 1958, pp. 1, 9; **Cape Times**, 15 Oktober 1958, p. 3; **The Cape Argus**, 27 Oktober 1958, pp. 2, 11.

⁵⁹ **Navy News/Vlootnuus** 4(9), 1985, p. 15; **The Cape Argus**, 28 Oktober 1958, p. 1 en 31 Oktober 1958, p. 1; **Die Burger**, 29 Oktober 1958, p. 5, 31 Oktober 1958, p. 15 en 1 November 1958, p. 3.

gehad het, en is al hoe meer apartheidsmaatreëls deurgevoer. Ten einde nie die Suid-Afrikaanse regering in 'n verleentheid te plaas of rasse-insidente te veroorsaak nie, het die RN "nie-blanke" bemanningslede van hul skepe verwyder wanneer dié skepe Suid-Afrikaanse hawens besoek het.⁶⁰ Met verloop van tyd het die houding van die buiteland teenoor Suid-Afrika, en dié land se diskriminerende rassebeleid, egter verander, iets wat negatief op vlootkontak met die land sou inwerk.

Vanaf 29 Mei tot 3 Junie 1959 het die RN se "Colony"-klas kruiser, HMS **Newfoundland**, onderweg vanaf die Verre Ooste na Brittanje, Kaapstad besoek⁶¹ - om saam te val met die 49ste herdenking van Uniewording. In Junie 1959 het nog meer Britse skepe vanaf die Verre Ooste onderweg na Brittanje by Suid-Afrikaanse hawens aangedoen toe die vliegdekskip, HMS **Albion** (kapt. AB Cole), fregat HMS **Chichester** en brandstofaanvullingskip, RFA **Tideflow**, eers by Durban (10-16 Junie) en toe ook by Kaapstad (**Albion** en **Tideflow**, 19-30 Junie) en Simonstad (**Chichester**, 19-30 Junie) aangedoen het. Vanaf Durban het 'n aantal van die **Albion** se Skyraider-vliegtuie oor Ladysmith en terug na Durban gevlieg - die eerste keer sedert die Anglo-Boereoorlog (1899-1902), toe lede van die RN as deel van die garnisoen in Ladysmith beleër is, dat die RN dié dorp "besoek" het. Na afloop van die besoek aan die Kaap, het die Britse skepe aan maneuvers met die SAV en Suid-Afrikaanse Lugmag deelgeneem.⁶² In 1959 het die VSA-torpedojaer, USS **Jonas Ingram** (Kaapstad, 24-25 September), die Britse duikboot HMS **Acheron**, fregat HMS **Leopard**, olietenskip RFA **Wave Knight** en die Portugese fregatte **Nunu Tristao** en **Diogo Gomes** Suid-Afrika besoek om aan CAPEX 59 deel te neem.⁶³ Die volgende jaar het die RN se fregatte, HMS **Puma** en HMS **Lynx**, duikboot HMS **Trespasser** en 'n olietenskip, RFA **Wave Knight**, die VSA-duikboot USS **Chivo** en die Franse seevliegtuigondersteuningskip **Paul Goffeny**, Suid-Afrika besoek om aan CAPEX 60 (26 September - 26 November 1960) deel te neem. Die meeste van hierdie skepe en duikbote het by Simonstad, Port Elizabeth en/of Kaapstad aangedoen.⁶⁴

In 1960 is die Unie van Suid-Afrika se 50ste bestaansjaar herdenk. Dit was polities en andersins 'n onstuimige jaar, met 'n aanslag op die eerste minister (dr. HF Verwoerd) se lewe, onluste te Sharpeville en elders, wat tot lewensverliese en hewige reaksie vanuit die buiteland gelei het en 'n referendum oor die vraag of die Unie 'n republiek moes word al dan nie. Ironies genoeg was dit ook 'n jaar van

⁶⁰ The National Archives (Kew), ADM1, lêer 27046.

⁶¹ **Cape Times**, 17 April 1959, p. 18; **Die Burger**, 29 Mei 1959, p. 16 en 4 Junie 1959, p. 13.

⁶² **The Admiralty News Summary** 154, Julie 1959, p. 16 en 157, Oktober 1959, p. 12; **Cape Times**, 17 April 1959, p. 18; **The Cape Argus**, 19 Junie 1959, pp. 1, 13, 20 Junie 1959, pp. 3, 5, 6 en 30 Junie 1959, p. 1.

⁶³ **The Cape Argus**, 24 September 1959, p. 1; **Kommando** 10(11), November 1959, pp. 6-7.

⁶⁴ Rice, p. 108; **Kommando** 12(2), Februarie 1961, pp. 22-3, 25, 27.

heelwat vlootkontak. Afgesien van die besoeke wat met CAPEX 60 saamgeval het (kyk die vorige paragraaf), het die Franse opleidingskruiser, **Jeanne d'Arc** (kapt. MY de Bazelaire) en nuwe fregat, **Commandant Rivière**, Kaapstad vanaf 17-22 Maart besoek. Dié skepe was op 'n omvangryke sewe-maande opleidingsvaart wat hulle deur die Suez-kanaal na Indië, die Verre Ooste, die Indiese Oseaan, om die Kaap na Wes- en Noord-Afrika en Spanje terug na Frankryk geneem het. Dit was die **Jeanne d'Arc** se tweede besoek aan Suid-Afrika, maar haar laaste vaart voordat sy aan diens onttrek is.⁶⁵ 'n Besoeker aan Suid-Afrikaanse gebiedswaters (maar nie hawens nie) was die VSA se kernaangedrewe duikboot, USS **Triton**, wat reg om die aarde gevaar het (ongeveer 49 000 km in 60 dae en 21 uur), min of meer op die roete wat in 1519-22 deur Ferdinand Magellaan gevolg is toe hy die eerste was om om die aarde te vaar. Die Amerikaanse duikboot het dit egter die hele tyd onderwater gedoen en op 17 April 1960 in dié posisie verby die Kaap gevaar, terug na sy basis te Groton.⁶⁶

Vir die Unie-fees in 1960 het die RN hul kruiser, HMS **Gambia**, na Suid-Afrika gestuur om Durban (7-18 Mei), Port Elizabeth (19-23 Mei) en Kaapstad (25 Mei - 2 Junie) te besoek. In die Kaapse hawe het die Portugese fregatte, **Alvares Cabral** en **Pacheco Pereira** en SAV-fregat, SAS **Vrystaat**, by die kruiser aangesluit.⁶⁷ In die tweede week van November 1960 het die VSA-tenklandingskepe, USS **Windham County** en USS **Whitfield County**, Kaapstad besoek, onderweg terug na Singapoer nadat hulle Maleisiese soldate in die voormalige Belgiese Kongo gaan aflaaï het.⁶⁸ Die volgende jaar, sowat drie maande voordat Suid-Afrika 'n republiek geword het, het 'n Britse taakmag, bestaande uit die vliegdekskip, HMS **Victorious**, fregatte HMS **Blackpool** en HMS **Lynx** en brandstofaanvullingskip RFA **Tidereach**, die land in Februarie 1961 besoek om aan maneuvers aan die Kaapse kus deel te neem. Genoemde skepe was 17-27 Februarie in Kaapstad vasgemeer.⁶⁹

5. SLOTPERSPEKTIEF

Teen die tyd dat die Unie van Suid-Afrika op 31 Mei 1961 'n republiek geword het, het die land 'n geskiedenis van noue vlootkontak met talle lande gehad. Die

⁶⁵ **Cape Times**, 17 Maart 1960, p. 19, 18 Maart 1960, pp. 1, 3 en 22 Maart 1960, p. 16; **Paratus** 45(4), April 1994, p. 18; **Navy News/Vlootnuus** 7, Julie 1988, p. 10. Op 7 Julie 1960 is begin om 'n nuwe helikopterdraende opleidingskip, ook genaamd **Jeanne d'Arc**, te bou - kyk dele 2 en 3 van hierdie studie vir die skip se besoeke aan Suid-Afrika.

⁶⁶ EL Beach, "Triton follows Magellan's wake", **The National Geographic Magazine** 118(5), November 1960, pp. 585-615; **Salut** 3(6), Junie 1996, p. 35.

⁶⁷ **Die Burger**, 26 Mei 1960, p. 7 en 27 Mei 1960, p. 3; **The Cape Argus**, 25 Mei 1960, p. 11, 26 Mei 1960, pp. 1, 13 en 31 Mei 1960, p. 12.

⁶⁸ **Ibid.**, 12 November 1960, p. 13.

⁶⁹ Du Toit, p. 177; JC Goosen (samesteller), **Ons vloot: die eerste vyftig jaar** (Kaapstad, 1973), p. 149; **Kommando** 13(4), April 1961, pp. 25, 33; **The Cape Argus**, 17 Februarie 1961, p. 15, 18 Februarie 1961, pp. 9, 13 en 28 Februarie 1961, p. 1.

oorspronklike blanke nedersetters was Nederlanders en tot omstreeks die begin van die 19de eeu was die Kaap vir 146 jaar onder Nederlandse beheer gewees (1652-1795 en 1803-1806). Daarna was die Britte egter die koloniale heersers van die Kaap – en later ook van Natal en van gebiede in die binneland. Hoewel Suid-Afrika op 31 Mei 1910 as 'n Unie selfregering ontvang het, was die land tot en met 15 Maart 1961 (toe dr. Verwoerd lidmaatskap onttrek het weens kritiek op die land se binnelandse rassebeleid) lid van die Britse Statebond. Gedurende twee wêreldoorloë het die Unie aan die kant van Brittanje (en ander Geallieerdes) teen Duitsland (en haar bondgenote) geveg en was die oorlogskepe wat die Unie se vlootmagte in 1922 en weer vanaf 1943 tot 1964 in diens gestel het, almal skepe wat in Brittanje gebou is. Die oorheersende Britse invloed op die SAV is versterk deur die feit dat die Simonstad-vlootbasis tot 1957 in Britse hande gebly het. Tot en met ongeveer 1960 het die Britte boonop ook nog wêreldwyd koloniale belange en oorsese vlootbasisse gehad en gevolglik is dit te verstane dat die meeste buitelandse grys diplomate wat in die loop van die 19de en 20ste eeu Suid-Afrikaanse hawens besoek het, RN-vaartuie was. Vanaf 1652 het oorlogskepe van talle ander lande egter ook by Kaapstad, Simonstad en later ook ander Suid-Afrikaanse hawens besoek afgelê, as deel van normale diplomatieke betrekkinge tussen seevarende moondhede.

Uit hierdie studie blyk dit duidelik dat wêreldgebeure inderdaad 'n bepalende invloed op vlagvertoonbesoeke uitgeoefen het. Gevolglik was dit nie vreemd om in die 19de eeu Russiese skepe in Suid-Afrikaanse hawens te sien nie (al het dit selde gebeur), maar binne die konteks van die Koue Oorlog sou Sowjet-oorlogskepe en -duikbote om die Kaap vaar, sonder om hawens te besoek, terwyl Britse, Franse en VSA-skepe weer juis ten tyde van genoemde ideologiese konflik met eenhede van die SAV aan oefeninge deelgeneem en hul vlag kom vertoon het. Suid-Afrika het binne die Koue Oorlog-konteks 'n republiek geword en hoewel dié konstitusionele verandering in die land se status niks verander het aan die land se strategiese posisie nie, het die NP-regering se doelgerigte toepassing van die beleid van apartheid met verloop van tyd ernstige reperkussies vir die RSA se buitelandse verhoudinge ingehou - en dus ook vir buitelandse vlagvertoonbesoeke aan die land se hawens. Meer hieroor in die volgende deel van hierdie studie.⁷⁰

---

⁷⁰ Kyk *Joernaal vir Eietydse Geskiedenis* 31(2), September 2006.